

Т. А. Огаренко

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Т. В. Ліштаба

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

ФУНКЦІЇ СУБСТАНТИВІВ У ПОЕЗІЯХ А. С. МАЛИШКА

***Анотація.** У статті проаналізовано функції іменників у поетичних творах А.С. Малишка. Визначено найпродуктивніші семантичні групи субстантивів, виведено закономірності вживання власних і загальних назв, з'ясовано функції гідронімів й антропонімів у художньому тексті. Досліджено стилістичну роль окремих лексем як показників ідіостилю письменника.*

***Ключові слова:** іменники, А.С. Малишко, поезія, власні назви, загальні назви, гідроніми, антропоніми, стилістична роль.*

Вивчення мови творів письменників являє значний інтерес для мовознавців, оскільки дає можливість дослідити морфологічний, лексичний та синтаксичний рівні мовної структури в усьому їх різноманітті. Значна кількість досліджень спирається на морфологічну та синтаксичну будову творів та способи текстотворення, оскільки це сприяє розкриттю стилістичного потенціалу мовних одиниць, їхнього естетичного навантаження та експресивної семантики.

Багато уваги з боку науковців приділено творам А.С. Малишка, якого по праву вважають одним із найталановитіших українських митців слова. Для мовного стилю письменника характерне багатство лексики (синонімів, фразеологізмів, влучних і дотепних висловів), адже, як відомо, він майстер художньої, передусім словесної деталі. Мовна картина творів митця розглянута в різних аспектах дослідниками, але переважно всі вони зосереджені на літературознавчих проблемах художнього світосприйняття, тоді як багатство словесної виражальної спадщини часто залишене поза увагою. Лінгвопростір текстів автора вивчений не досить, хоча він не менш цікавий з погляду рівнів мовної системи, стилістичного багатства, художньої деталізації оповіді. Творчий доробок письменника, безперечно, заслуговує на окреме дослідження з питань використання морфологічних одиниць для вираження поетичного задуму митця, зокрема **актуальним** є вивчення функцій іменників у поезіях автора.

Метою статті є комплексний аналіз функцій субстантивів у творах А.С. Малишка.

Андрій Малишко – поет великого ліричного обдарування, особистість із неординарним світоглядом, власними естетичними смаками, чіткими ціннісними критеріями – соціальними й художніми. Мовосвіт митця формувався під помітним впливом української народної творчості, естетизованих у ній уявлень про красу, працю, кохання, життєустрій. Ключові образи його творів – це рідна земля, природа, мати, людина праці. В оригінальній інтерпретації поета вони засвідчують особливість індивідуалізованого вияву національного світогляду... [2, с. 12]. Аналіз морфологічних особливостей поезій уможливить глибше розуміння національної філософії автора.

Частини мови є визначальним поняттям для семантичного наповнення тексту. У традиційній системі частин мови іменник посідає чільне місце. Разом з дієсловом він становить ядро частиномовної системи. Номінативна функція субстантива уможливує називання всіх реалій життя. У зв'язку з цією здатністю іменник виступає як найпродуктивніший клас слів у будь-яких текстах, зокрема й поетичних.

У художньому мовленні іменник традиційно виконує дві функції: інформативну й естетичну. Переважно письменники використовують субстантиви з метою посилення виразності й впливу художнього тексту.

Різноманітність лексико-граматичних категорій іменника найповніше проявляється в контексті, тому оцінювати роль тієї чи тієї форми необхідно в межах зв'язного висловлення. Назви конкретних й абстрактних понять допомагають відобразити реалії життя.

Іменники з конкретним значенням відіграють важливу роль у художніх текстах А.С. Малишка, оскільки дають змогу авторові створити конкретні зорові, кінематографічні образи. Це можуть бути:

1) назви осіб (за статтю, родинними стосунками, родом занять тощо): *Вона стояла вартовим, / Маленька дівчина з Мадрида* [3, с. 102]; *Клепочуть вибухи до хмар, / Повзе імла долин, / Іде в Астурію шахтар, / Старий шахтар один* [3, с. 107]; *Твій син ще й слова не говорив, / Для нього сон – як слова линь* [3, с. 265]; *Брат питає: – Де сестриця? – / А сестри давно немає...* [3, с. 333]; *Вчора син на ніжки звівся, / Вимовляє: – Тато...* [3, с. 223];

2) назви зброї і частин зброї: *Огнем, і кулею, й прикладом / Глуши все кодро до ноги...* [3, с. 94]; *І шаблі скреснули і впали, / І порох покрив сіножать* [3, с. 318]; *Мечі дружини, в битвах славні, / Дзвонять степами крізь імлу* [3, с. 177];

3) назви рослинного світу (дерева, трави): *Тут тобі і посадка, / Й сосонка, бува, / І міцний окоренок...* [3, с. 95]; *Хлюпоче зерниста пшениця яра / На нашій, на мрійній твоїй землі* [3, с. 115]; *А тобі й трава шепоче, мила, / Б'є поклін ромашка і полин...* [3, с. 126]; *Ялиночко, ялиночко, / Шумні твої літа!* [3, с. 210]; *Берези, ніжні босоніжки, / Задумались про синій вечір* [3, с. 252];

4) назви тваринного світу, риб: *В далекім полі тануть журавлі, / Як видиво навіки неповторне...* [3, с. 262]; *Тоді, як сідали всі на підводи, / Коні заіржали, почувши даль...* [3, с. 226]; *Ластівки щебечуть попід стріхою, / Білим пір'ям гнізда перев'ють* [3, с. 294]; *Каченята прячуть над водою, / На вітрах палають комиші* [3, с. 303]; *Плеще риба плодюча, / Обважнівши ікрою, / Сом, поважний, як туча, / Спину вигнув горою* [3, с. 92];

5) назви природних явищ, понять: *За лиманом сонце / З'явилось ледве-ледве переспавши, / Бо цілу ніч обходило ліси. / Воно край неба сіло відпочити, / неначе лісівничий клопітливий, / Що всеньку ніч ходив і додивлявся...* [3, с. 263]; *Хмара впливе ясно пера, / Дуб хитнеться в старім гаю...* [3, с. 288]; *Зерно і камінь, суша і вода / Достойні бути зображені в картині...* [3, с. 253]. Дослідники відзначають, що «через метафоризацію землі, а також неба, небесних світил, атмосферних явищ, рослин поет висловлює думку про єдність людини й природи та пов'язує розвиток людської особистості із розвитком гармонійного й досконалого у всіх видимих виявах усесвіту» [2, с. 13].

6) назви одягу, взуття: *Сорок років випало тачати / Халявки та кроїть переди, / Шити з юхти чоботи багатим / І чекать голодної біди* [3, с. 122]; *Така собі: у синьому кашкеті, / У спецодезжі, блисне карим оком / Та поведе чорнявою бровою – І кочегар зів'яне, сам не свій* [3, с. 173]; *Під хустину, круг чола, / Косу обвила...* [3, с. 249];

7) назви пір року: *Зима завітала, снігів намело, / В облогу взяли сніговії...* [3, с. 127];

8) назви видів транспорту: *Поїзди гудуть за Ірпінню, / За Мостице лине луна* [3, с. 261]; *...Як зривали паровоза, / Як зривали власне серце, – / Вдарили чотири грози, / Від землі до туч у день цей!* [3, с. 56]; *Ходить три дні бронепоїзд / Біля Дарницького бору* [3, с. 55];

9) назви побутових, господарських понять: *Веселий посвист дичини / Почую недалечко, / А шорник зброю підчинив, / Поприганяв уздечки* [3, с. 272]; *Вийду...гляну з хати, / Днів мина багато* [3, с. 223]; *Постели постіль, моя кохана: / Дві подушки, заполочю шиті* [3, с. 165]; *В трьох бочках шумувала брага / Із ячменистого зела* [3, с. 281].

Значним стилістичним потенціалом наділені абстрактні іменники. Вони вводяться у систему експресивних засобів для відображення світу героя (в ліриці – ліричного героя), позначення піднесених естетичних і моральних категорій. Зазвичай схвильовано-патетичне звучання поезій пов'язане саме із вживанням абстрактних іменників. Для посилення виразності абстрактних іменників можливе використання графічного прийому – написання з великої літери (наприклад, *Зло*, *Насильство*, *Щастя* тощо).

Абстрактні іменники можуть використовуватися як засіб мовної характеристики героїв-інтелектуалів. Нерідко вони у зв'язку з переносним вживанням набувають конкретного значення.

Абстрактні іменники називають явища, які не сприймаються органами чуття (зором, нюхом, слухом, смаком тощо), але є надзвичайно важливими в поетичних текстах, бо дозволяють передати почуття й відчуття, як-от:

1) *І горе її удовине / На сиві стежки побреде* [3, с. 105]; *У небі колишуться грози, / Загони проходять удаль – / Бо то материнській сльози, / І гнів, і велика печаль!* [3, с. 105]; *За твою усмішку, рідну й милу, / За казки в дніпровому краю, / За любов і за пісенну силу, / І за ніжність мріяну твою* [3, с. 123]; *Ще й звелась рука, / А журба гірка...* [3, с. 66]; *О незміряне щастя / Над простором високим!* [3, с. 93];

2) власне абстрактні поняття: *Я б не вірив теж у випадковість, / А довелось* [3, с. 222]; *Кожна говорить завітну мрію, / Щоб син не забув про її літа* [3, с. 226]; *От тепер і мову починати, / В тебе думи і багатство слів* [3, с. 85].

Іменники можуть називати загальні або власні назви. Для поетичного тексту типовим є вживання загальних назв, власні уводяться рідко з певною стилістичною метою.

Наприклад, назви міст створюють ефект конкретності, реальності зображеного, бо є вказівка на визначені географічні об'єкти: *І знову йде прозора спіла осінь, / Багрець лісів – з Чернігова до Дону...* [3, с. 84]; *Сумне Забайкалля глухого Сибіру, / Дорога Владимирка – каторжняя!* [3, с. 120]; – *З Києва, з Ніжина, з краю-розмаю, / Ще й з України всієї!* [3, с. 186]; *На Коростень побігла залізниця, / А над степами встало чисте небо...* [3, с. 172].

Поезії насичені назвами гідронімів: *Немає Волги на чужині, / Немає іншого Дніпра, / А ви людей на Україні / І море щастя і добра / Хотіли в ярма запродати, / Пролити кров і гнати піт* [3, с. 94]; *Щоб в жалі хилились бурі, / І Дніпро, й Десна, й Дністер...* [3, с. 59].

Антропоніми дають читачеві відчуття присутності названої людини, її реальності, як-от: *Я знав Хому Метелика* [3, с. 87]; – *Чуєш, Гришо! Пам'ятаєш, Гришо, / Наші дні, трудні і молоді...* [3, с. 79]; *Натягає повода Опанас Біда, / Кров'ю ополощена, вибігає Случ* [3, с. 98]; *Здоров, мій друже, мій старий Оксене, / Ми скільки літ не бачились з тобою...* [3, с. 157]; *Знов лягли дороги вранці-рано, / Починає папороть цвісти, / Знов устали вечори, Оксано, / А розлуку ти мені прости* [3, с. 126].

Поєднання в одному контексті власних географічних назв та антропонімів забезпечує відчуття життєвості описаної ситуації, її правдивості, розповідь сприймається як переказ: *За Десною огні, / Над Десною сичі, / А Корнюша йде, / Як лісний комісар* [3, с. 95]; *Висока в Каневі гора, / Та ще й онуки, дівчора, – / Ми всі Тараса пригадаєм* [3, с. 116]; *Минуло днів і вечорів немало / З тих пір, як проходив Охрім, бувало, / І в Листвянці, і по других краях...* [3, с. 178]; *П'ятий полк увірвався прямісінько в Дубно, / Де в полоні катовано Бульбу Остапа* [3, с. 23].

Зрідка в поетичних текстах згадуються особи з творів інших письменників, особливо це характерно для творів, присвячених тому чи тому авторові, наприклад: *Все плаче дощами гірке гілля, / І ходить Маланка щоранку полями...* [3, с. 114]; *То ходить з листівками Марко Гуца, / То наймитські руки підводить Хома* [3, с. 114]. Імена персонажів з творів М. Коцюбинського вжито в поезії «Поет», присвяченій великому імпресіоністові.

Трапляються назви міфологічних, історичних постатей: *Боженко, Залізник, Боян, Рилєєв, Пуцин, Руставелі, Прометей, Ярославна, Петлюра, Гус, Перебендя.*

Автор згадує власні імена простих людей, які були в його житті, наприклад: *Оксана, Валя, Гриша, Катерина, Петрик, Охрім, Трохим Іванович, Микита, Клим, Артем, Юхим, Марко, Максим, Івась, Тарас, Павлуша, Оксен* тощо. Аналіз ужитих антропонімів засвідчує перевагу українських традиційних давніх імен, а найбільшою продуктивністю відзначається ім'я Оксана. «Українськість поета була вродженою, вона творилася силами української землі, її природою, родиною, родом і народом, його щоденним буттям, його історією, культурою, особливо народнописенною, живою розмовною мовою середньої Наддніпряни, яка була і є осердям української літературної мови» [4, с. 8].

Цікаво простежити різноманітність і багатство топонімів, які трапляються в поезіях А. Малишка.

Топоніміка охоплює назви українських та інших територій, як-от: *Донбас, Каховка, Чорномор'я, Далекий Схід, Баку, Кавказ, Харків, Одеса, Москва, Ленінград, Грузія, Приазов'я, Батумі, Луганськ, Париж, Лондон, Мадрид, Кременчук, Ніжин, Дрогобич, Білорусь* тощо.

Назви водних об'єктів досить продуктивно вживаються в поезіях А. Малишка, наприклад: *Славута, Дон, Волга, Дніпро, Десна, Каспій, Дунай, Байкал.* Значення гідроназв пов'язане також із загальним значенням поняття «вода». Наприклад, Т. Коць звернула увагу на роль лексеми, що позначає стихію води, у творчості А. Малишка: «Назва природної стихії вода – одиниця традиційного поетичного словника. У мовотворчості А. Малишка це слово-образ вживається в усталених, закріплених мовно-поетичною практикою словосполученнях, і водночас зазнає індивідуально-авторського переосмислення» [1, с. 26]. Дослідниця наголошує, що «у творчості А. Малишка вода – це не тільки невіддільна частина природи, одна із стихій світотворення, а й гармонійний елемент макросвіту поета...» [1, с. 26]. Вода для письменника – це й очищення, й життя, й родючість. Ряд номінативів, пов'язаних з поняттям «рідина», в А. Малишка продовжується поняттями-іменниками дощ, злива, сніг, роса, заметіль тощо. «Вода у творчості А. Малишка конкретизована в словах-образах українських річок – Дніпра, Десни, Бистровиці, опоетизованих письменником за допомогою епітетів *світла, тиха, широкий*, а вода в них – *м'яка, сива, весела з крутими, сивими хвилями*. Назви річок вже усталені в поетичному словнику як символи України, чистоти, життєдайної сили» [1, с. 28–29]. Надзвичайне географічне багатство пов'язане як з різноманітністю тематики поезій А. Малишка, так і з історичними реаліями: поет творив у часи існування

Радянського Союзу, а ця країна охоплювала безмежні території від Сибіру до Чорного моря. Саме тому в розповідях трапляються географічні назви всього колишнього СРСР.

З урахуванням тільки кількості вжитих власних назв, можна говорити про інтелектуальність поезій А. Малишка, бо читач зможе сприймати зміст твору за умови обізнаності з тими історичними, міфологічними, географічними поняттями, про які йдеться. Недарма дослідники відзначали: «У поезії Малишка поважне місце посідає жанр філософського вірша, цебто вірша афористичного, який оперує широкими поняттями, поєднує абстрактні категорії з пластикою конкрети, відверто формулює або подає метафорично різні етичні закони, різноманітні, часто суперечливі істини» [3, с. 35].

Отже, у поезіях А.С. Малишка продуктивно вживаються іменники різноманітних тематичних груп, антропоніми й топоніми виконують важливу стилістичну роль. Субстантиви засвідчують особливість індивідуалізованого вияву національного світогляду митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коць Т. Слово-образ вода в ідіостилі А. Малишка. *Культура слова*. Вип. 78. Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 220 с.
2. Кравець Л., Вертепна А. Народнопоетична метафора в мовотворчості А. Малишка. *Культура слова*. Вип. 78. Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 220 с.
3. Малишко Андрій. Твори в п'яти томах. Том 1. Поезії. Київ : Дніпро, 1986. 430 с.
4. Мацько Л. Мовна особистість А. Малишка як лінгвокультурологічний феномен. *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 7–11.

Т. А. Огаренко, Т. В. Лиштаба. Функции субстантивов в поэзии А. С. Малышко. – Статья.

Аннотация. В статье проанализированы функции существительных в поэтических произведениях А.С. Малышко. Определены самые продуктивные семантические группы субстантивов, выведены закономерности употребления собственных и общих названий, выяснены функции гидронимов и антропонимов в художественном тексте. Исследована стилистическая роль отдельных лексем как показателей идиостиля писателя.

Ключевые слова: существительные, А.С. Малышко, поэзия, имена собственные, общие названия, гидронимы, антропонимы, стилистическая роль.

T. Oharienko, T. Lishtaba. Functions of substances in A.S. Malyshko's poetry. – Article.

Summary. The article analyzes the functions of nouns in the poetic works of A.S. Malyshko. The most productive semantic groups of nouns are determined, the regularities of using proper and common names are derived, the functions of hydronyms and anthroponyms in the artistic text are clarified. The stylistic role of individual tokens as indicators of the writer's idiosyncrasy is studied.

Key words: nouns, A.S. Malyshko, poetry, proper names, common names, hydronyms, anthroponyms, stylistic role.